

Evolutionary Explanation of Some Religious teachings Based on the Views of David Buss

Eliyas Rezaie*, Mehdy Khademi**

Masome Salarirad***, Jalal Peykani****

Abstract

David Buss is one of the most prominent theorists in the field of evolutionary psychology. His fame is largely due to his theory of sexual strategies. Our review of his works indicates that many of his scientific findings are consistent and compatible with certain religious beliefs. This research has attempted to demonstrate that these scientific findings can be used to better explain and understand religious ideas. Because these findings reveal and clarify the purpose, philosophy, and functions of certain religious beliefs that previously lacked a clear interpretation while evolutionary psychology of religion in general and David Buss's findings in particular cannot negate the supernatural aspect of religious beliefs, they provide valuable insights into the psychological and evolutionary foundations of such beliefs.

Keywords: Evolutionary Psychology of Religion, Evolution, Religion, Religious beliefs, David Buss.

* phd student in Philosophy of Religion, Payame Noor University, Tehran, Iran (Corresponding Author),
Elias.rezaie@student.pnu.ac.ir

** Assistant Professor, Department of Theology, Payame Noor University, Tehran, Iran,
mehdi.khademi@pnu.ac.ir

*** Assistant Professor, Department of Theology, Payame Noor University, Tehran, Iran,
salarirad2022@pnu.ac

**** Professor, Department of Philosophy and Islamic Theology, Payame Noor University, Tehran, Iran,
j_peekany@pnu.ac.ir

Date received: 21/07/2025, Date of acceptance: 18/10/2025

Introduction

David Buss attempts to explain all human behavior through evolution. According to him, just as our organs, their form and functioning are the products of evolution, behavior, perception, and cognition of humans are also the products of evolution. Based on evolutionary psychology foundations, religious beliefs — like other aspects of human knowledge and perception — are considered to be a product of the brain. From Buss's perspective, religion is a by-product of other brain adaptations.

David Buss focuses his research on the domain of "Sexual Strategies," arguing that these play a fundamental role in evolution. He suggests that some religious beliefs may be related to sexual processes. This research aims to address two questions: first, whether the concordance between David Buss's findings and certain religious beliefs can be leveraged for the benefit of religion? and second, whether evolutionary explanations of religion and Buss's findings can negate aspects of the supernatural in religious beliefs?

Materials and Methods

The analysis of the relationship between David Buss's findings in evolutionary psychology and religious beliefs is regarded as the central focus of this study. Accordingly, the present research has been conducted using a descriptive-analytical method, implemented as follows: first, the foundations of David Buss's evolutionary psychology are reviewed; then, among his works, findings that are consonant with and compatible with religious beliefs are identified; finally, the issue is analyzed.

Discussion and Result

According to Buss, sexual choice is a powerful force in evolution. He endeavors to explain all behaviors of women and men through two principles: "paternal uncertainty" and "Resource acquisition." What Buss has achieved in the Sexual Strategies theory aligns with some religious beliefs. The control of female sexuality by men, veiling, virginity, menstrual taboos, the use of kinship terms and encouragement of kinship support, polygyny, prohibition of abortion, homosexuality and masturbation, support for marriage and family formation, purity-related laws, and related norms are examples of these beliefs.

Despite Buss's view that religion is a useful commodity and, as a biological program, operates in concert with evolutionary processes for survival and reproduction, he nevertheless claims that these compatibilities do not undermine the

75 Abstract

claim that religion may be a by-product. Accordingly, religion faces major challenges: that religion is not a divine or supernatural phenomenon and that the rightful domain of religion resides in the human brain; and that the ultimate explanations of faith, and indeed the explanation of any religious behavior, are not theology but biology and evolutionary psychology. These are among the most significant challenges.

Conclusion

David Buss, in the evolutionary explanation of some human behaviors, has scientifically explained some religious beliefs, and this issue is highly valuable for

religions because, through this, he has paved a plausible path for believers to gain new insights into religious phenomena. Additionally, religious systems have often deemed adherence to norms of proper behavior compatible with evolution as necessary and essential, and these considerations constitute a winning card for religion, since, by taking these factors into account, religion will be more aligned with science than with superstition.

Evolutionary approaches to religion, including the findings of David Buss, cannot dismiss religious beliefs merely because they are by-products of adaptations of our brains. If they were, all other scientific laws, including this science of evolutionary psychology, would also need to be set aside as mere additions lacking value. Since all of these are brain-constructed, there is no fundamental difference between religious and scientific beliefs on this account. Evolutionary approaches to religion should be used not to harm religion but to aid in explaining religious beliefs, and it is appropriate for the believers to reexamine some of their positions and approaches in this area.

Bibliography

- Asma Stephen T. (2023), *Why We Need Religion*, translated by Mohammadreza Abolghasemi, First Edition, Tehran: Ney Publication (in Persian)
- Atran Scott (2004), *In Gods We Trust the Evolutionary Landscape of Religion*, Oxford University Press.
- Avansiyke James A and Szocik Konrad (2020), *Sexual Selection and Religion Can the Evolution of Religion Be Explained in Terms Mating Strategist?* Journals sage pud, 1-19.
- Boyer Pascal (2001), *Religion Explained the Evolutionary Origins of Religious Thought*, Basic Books.

- Buss David M (1984), *Evolutionary Biology and Personality: Toward a Conception of Human Nature and Individual Difference*, American Psychologist, Vol 39. No 10.11, 1135-1147.
- Buss David M (1984), *Marital Assortment for Personality Dispositions: Assessment with Three Different Data Sources*, Behavior Genetics, Vol 14, No 2, 111-123.
- Buss David M (1984), *Toward a Psychology of Person-Environment (PE) Correlation: The Role of Spouse Selection*, Journal of Personality and Social Psychology, Vol 47, No 2, 361-377.
- Buss David M (1987), *Selection and Manipulation*, Journal of Personality Social Psychology, Vol. 53, No. 6, 1214-1221.
- Buss David M (1987), *Selection Evocation and Manipulation*, Journal of Personality Social Psychology, Vol 53, No 6, 1214-1221.
- Buss David M (1998), *Sexual Strategies Theory Origins and Current status*, The Journal of Sex Research, vol 35, No 1, 19-31.
- Buss David M (2000), *The Dangerous Passion Why Jealousy Is as Necessary as Love and Sex*, Free Press.
- Buss David M (2000), *The Evolution of Happiness*, Journal American Psychologist, 15-23.
- Buss David M (2007), *The Evolution of Human Mating*, University of Texas Austin Acta Psychologica Sinica, 39:3, 502-512.
- Buss David M (2009), *The Great Struggles of Life Darwin and The Emergence of Evolutionary Psychology*, American Psychologists, Vol 64, No 2, 140-148.
- Buss David M (2013), *Sexual Jealousy*, Psychological Topics, 22.2 155-182.
- Buss David M (2018), *The Evolution of Love in Humans*, University of Texas at Austin, 42-63.
- Buss David M (2024), *Is Evolutionary Psychology a Scientific Revolution?*, Research a Bibliometric Analysis, Vol. 10, 31-49.
- Buss David M and Dedden Lisa A (1990), *Derogation of Competitions*, Journal of Social and Personal Relationships, Vol. 7, 395-422. London
- Buss David M and Larsen Randy J and others (1992), *Sex Differences in Jealousy Evolution Physiology and Psychology*, Psychological Science, Vol 3, No 4, 251-255.
- Buss David M and Others (1998), *Adaptation, Exaltation and Spandrels*, American Psychologist, 533-548.
- Buss David M and Others (2002), *Distress About Mating Rivals*, Personal Relationship. 7, 235-243.
- Buss David M and Others (2007), *A Half Century of Mate Preferences the Cultural Evolution of Values*, Journal of marriage and Family 63, 491-503.
- Buss David M and Others (2020), *Human Status Criteria: Sex Differences and Similarities Across 14 Nation*, Journal of Personality and Social Psychology, 1-59.
- Buss David M and Schmitt David P (2011), *Evolutionary Psychology and Feminism*, Springer Nature, vol 64, 768-787.
- Buss David M and Shackel Ford Todd K (1997), *Cues to in Fidelity*. PSPB, Vol. 23, No.10, 1034-104.

77 Abstract

- Buss David M and Shackel Ford Todd K (1997), *Human Aggression in Evolutionary Psychological Perspective*, Clinical Psychology Review, Vol. 17. No. 6, 605-619.
- Buss David M (2013) *Evolutionary Psychology Strategies of Mating in Women and Men*, translated by Arash Hosseinian, first edition, Mashhad: Talangor Publication (in Persian)
- Buss David M (2017), *Evolutionary Psychology: Jealousy, Dominance, Violence*, translated by Arash Hosseinian, first edition, Mashhad: Talangor Publication (in Persian).
- Buss David M (2018), *Evolutionary Analysis of Monogamy, Polygyny, and Psychological-Social Consequences*, translated by Arash Hosseinian, first edition, Mashhad: Talangor Publication. (in Persian)
- Buss David M (2018) *Evolutionary Psychology: Parental Challenges and Kinship*, translated by Arash Hosseinian and Elham Zolghador, first edition, Mashhad: Talangor Publication (in Persian).
- Buss David M (2020), *Evolutionary Psychology: The New science of the Mind*, translated by Soroush Najaf Zadeh and Alireza Najafzadeh, first edition, Tehran, Cheshm Andaz Ghotb (in Persian).
- Buss David M, and Craik Kenneth H (1980), *The Frequency Concept of Disposition Dominance and Prototypically Dominant Acts*, Journal of Personality A 8:3, 379-392.
- Buss David M. (2002), *Evolutionary Psychology the New Science of the Mind*, Boston Pearson.
- Buss, David M. (2002), *Sex Marriage and Religion What Adaptive Problems Do Religious Phenomena Solve?* Psychological Inquiry, Vol 13, No. 3, 201-238.
- Buss, David M., *The Handbook of Evolutionary Psychology*, 724-746.
- Dean Hamer (2006), *How Faith Is Hardwired into Our Genes*, Doubleday.
- Dennet Daniel (1995), *Darwin's Dangerous Idea Evolution and the Meaning of Life*, New York: touchstone.
- Dennett Daniel (2021), *Darwin's Dangerous idea: Evolution and the Meanings of Life*, translated by Ehsan Shah Qasemi, first edition, Tehran: Logos Publications (in Persian).
- Dunbar Robin (2022), *How Religions Evolved: and why it indures*, translated by Farah Ameli, first edition, Tehran: Taaleef Publications (in Persian).
- dylan Evans and Zarate oscar (2014) *Evolutionary Psychology*, translated by Nouruddin Rahmanian, First Edition, Tehran: Pardis Danesh (in Persian)
- Haught. John.f(2021), *God and the New Atheism*, translated by Ali Shahbazi, second edition, Qom: Mofid University (in Persian).
- Hippel von William (2020), *Social Leap*, translated by Meysam Mohammad Amini, first edition, Tehran: Nov Publications (in Persian)
- Liddle James R. and Shackel Ford odd K (2021), *The Oxford Handbook of Evolutionary Psychology and Religion*, Oxford University Press.
- Mayr Ernst (2021), *what Evolution is?*, translated by Mehdi Sadeghi, sixth edition, Tehran: Nashr Ney (in Persian)

- Michael Denton (2022), *Evolution still A theory in Crisis*, translated by Fereshteh Mirzaei Pour, first edition, Tehran: Rasam Publications (in Persian).
- Patrick Kirk (2014), *Attachment evolution and the Psychology of Religion*, translated by Dr. Gholamreza Mahmoodi, first edition, Tehran: Vania (in Persian).
- Plantinga Alvin (2011), *Where the Conflict Really Lies?*, Books Google, 1-26.
- Pourmohamdi Naeemeh (2023), *Cognitive Science of Religion*, first edition, Tehran: Kargadan Publishing (in Persian).
- Sanderson Stephen K (2008), *Adaptation, Evolution and Religion*, Religion 38, 141-156.
- Shawaf Laith Al and Others (2016), *Human Emotion: An Evolutionary Psychological Perspective*, Emotion Review, Vol. 8, No. 2, 173-186.
- Stucky Kerstin and Gardner Y (2022), *The Evolution of Religiosity by Kin Selection*, Published in Religion Brain Map, 347-364.
- Vernon Mark (2019), *A Secret History of Christianity Jesus, The Last Inkling and the Evolution of Consciousness*, John Hunt.
- Watts Fraser and Turner Leon (2014), *Evolution Religion & Cognitive Science Critical and Constructive Essays*, Oxford University Press.
- Wester Mark (1927), *The History of Human Marriage*, vol 111, Macmillian and Co-limited ST. Martin's Street, London.

تبیین تکاملی برخی از آموزه‌های دینی بر اساس آراء دیوید باس

الیاس رضایی*

مهدی خادمی**، معصومه سالاری راد***، جلال پیکانی****

چکیده

دیوید باس از بارزترین نظریه‌پردازان حوزه‌ی روان‌شناسی تکاملی است، معروفیت او بیشتر به خاطر نظریه «استراتژی‌های جنسی» است. بررسی ما بر روی آثار او نشان می‌دهد که بسیاری از یافته‌های علمی او با برخی از باورهای دینی همخوانی و سازگاری دارد. این پژوهش کوشیده است تا نشان دهد که از این یافته‌های علمی می‌توان برای تبیین بهتر اندیشه‌های دینی استفاده کرد چراکه این یافته‌ها هدف، فلسفه و کارکرد برخی از باورهای دینی را که تا قبل از این تفسیر مشخصی نداشتند، آشکار و روشن می‌سازد. در عین حالی که نظریات روان‌شناسی تکاملی دین به طور عام و یافته‌های دیوید باس به طور خاص نمی‌توانند جنبه ماورایی داشتن باورهای دینی را از نفس بیندازند.

کلیدواژه‌ها: روان‌شناسی تکاملی دین، تکامل، دین، باورهای دینی، دیوید باس.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

* دانشجوی دکتری فلسفه دین، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران (نویسنده مسئول)، Elias.rezaie@student.pnu.ac.ir

** استادیار گروه الهیات، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران، mehdi-khademi@pnu.ac.ir

*** استادیار گروه الهیات، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران، salarirad2022@pnu.ac.ir

**** استاد گروه فلسفه و کلام اسلامی، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران، j_peykani@pnu.ac.ir

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۴/۳۰، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۷/۲۶

۱. مقدمه

دیوید مایکل باس (David M. Buss) متولد ۱۹۵۲ و استاد روان‌شناسی دانشگاه تگزاس در آمریکاست. او برای اولین بار رشته روان‌شناسی تکاملی را در دانشگاه پایه‌گذاری نموده است. او روان‌شناسی تکاملی را انقلاب علمی بزرگی می‌داند که یک پارادایم اساسی ایجاد می‌کند. از نظر باس برای درک درست رفتار انسانی نمی‌توانیم تکامل را نادیده بگیریم و بر همین اساس او در تلاش است تا تمامی رفتار آدمی را از طریق تکامل توجیه نماید. از نظر او همانطور که اندام‌های ما، چگونگی شکل و نحوه کارشان همگی حاصل تکاملند؛ رفتار، ادراک و شناخت آدمی هم برآمده از تکامل است. شناخت دارای پایه‌ای ژنتیکی است و برای این دلیل در معرض انتخاب طبیعی است که آن هم برای حل مشکلات مهم بقاء و تولیدمثل در محیط‌های اجدادی شکل گرفته است. با اینکه از عمومیت یافتن روان‌شناسی تکاملی در جهان بیشتر از سه دهه نمی‌گذرد اما این موضوع آنقدرها محبوبیت داشته است که ذهن بسیاری از متفکران را به خود مشغول دارد و بدیهی است که این متفکران به دین و باورهای دینی هم از این زاویه نگریسته و آن را مورد کندوکاش قرار داده‌اند. براساس مبانی روان‌شناسی تکاملی، باورهای دینی هم به عنوان بخشی از شناخت و ادراک آدمی همانند رفتارهای دیگر محصول مغز است آن‌هم بدین صورت که ادراک و شناخت انسان در گذر زمان روی به سوی تکامل نهاده و در جریان فرایند تکامل به عناصر و مکانیزم‌هایی مجهز گردیده که او را مستعد پذیرش موجودات فراطبیعی نموده است.

در میان روان‌شناسان تکاملی افراد بسیاری چون باسکال بویر با کتاب تبیین دین (Religion Explained) مارک ورنن با کتاب خدا (God)، اسکات آتران و... به طور مستقیم به روان‌شناسی تکاملی دین پرداخته و دیگران هم صدها مقاله در این حوزه به چاپ رسانده‌اند و این در حالی است که در کشور ما این موضوع تا حدودی مطلب جدیدی است و کمتر به آن پرداخته شده و به بیان دیگر مباحث روان‌شناسی تکاملی دین از رونق خاصی برخوردار نبوده و تحقیقات جامعی در مورد آن انجام نشده است.

امیر کشانی با عنوان «آیا دین محصول جانبی تکامل زیستی است؟»، سیدمهدی بیابانی با موضوع «تحلیل انتقادی از نظریه‌های تکاملی در خصوص شیوع باورهای دینی»، حسن میاننداری با مقاله «رویکردهای مکمل به تبیین تکاملی دین»، امراله قلی‌زاده با «بررسی تبیین تکاملی دین از دیدگاه ریچارد داوکینز و آلستر مک‌گران»، غلامحسین خدردی و دیگران با «تحلیل انتقادی بر نظریه ژن خدای دین هامر»، هادی عبدالهی‌راد با مقاله «رویکرد زیستی

تکاملی در مواجهه با ادیان، بررسی دیدگاه دیوید ویلسون» و تعداد انگشت‌شمار دیگری به نوعی به مباحث روان‌شناسی تکاملی دین ورود کرده‌اند. هرچند ورود آن‌ها به موضوع از باب نقد این‌گونه نظریات ملحدانه بوده و از زاویه اینکه شاید بتوان این نظریات و یافته‌ها را در راستای تبیین بهتر اندیشه‌های دینی به کار گرفت به موضوع وارد نشده‌اند، رویکرد جدیدی که این نوشتار آن را دنبال می‌نماید. از طرف دیگر با اینکه آثار اصلی دیوید باس تقریباً به فارسی ترجمه شده و در حوزه روان‌شناسی مقالات و پایان‌نامه‌های چندی به بررسی دیدگاه‌های او پرداخته‌اند و لیکن از زاویه فلسفه دین تاکنون یافته‌های او مورد کنکاش قرار نگرفته‌اند. بنابراین این پژوهش بنا دارد از چنین نقطه نظری یافته‌های او را بررسی کند.

این مقاله در ابتدا به بررسی مبانی روان‌شناسی تکاملی دیوید باس و همچنین نظریات مختلف روان‌شناسان تکاملی در خصوص دین می‌پردازد و آنگاه از بین آثار او یافته‌هایی را که با آموزه‌های دین همخوان و سازگار است مشخص و سپس این مسئله را تحلیل می‌نماید که آیا می‌توان از یافته‌های او به عنوان یک فرصت در تبیین بهتر اندیشه‌های دینی استفاده نمود و آیا این یافته‌ها به صورت خاص و نظریات روان‌شناسی تکاملی دین به صورت عام می‌توانند جنبه ماورایی داشتن آموزه‌های دینی را نفی نمایند.

۲. روان‌شناسی تکاملی چگونه علمی است؟

بدون شک مهم‌ترین و متمایزترین خصیصه روان‌شناسی تکاملی ارائه یک چارچوب فراگیر و منسجم برای مطالعه رفتار انسان است. برای دیوید باس سؤالات اصلی روان‌شناسی تکاملی از این قرارند:

۱. چرا ذهن انسان به صورتی که هست طراحی شده و چگونه به شکل کنونی خود درآمده است؟

۲. چگونه ذهن انسان طراحی شده است یعنی اجزاء و ساختار کنونی آن چیست؟

۳. عملکرد اجزای تشکیل‌دهنده آن چگونه است به بیان دیگر اجزای ذهن چه وظیفه‌ای دارند و برای انجام دادن چه کارهایی طراحی شده‌اند؟

۴. چگونه این ذهن تکامل یافته با محیط کنونی برای شکل دادن به رفتار انسان تعامل می‌کند؟ (باس ۱۳۹۹: ۱۴)

- در پاسخ به سؤالات فوق و بر مبنای روان‌شناسی تکاملی، باس نتیجه می‌گیرد که:
- مغز انسان یک دستگاه پردازش اطلاعات است و در پاسخ به ورودی‌های بیرونی و درونی، رفتار را ایجاد می‌کند.
 - انتخاب طبیعی، مدارهای عصبی سازنده مغز را طراحی و ایجاد کرده است.
 - سازوکارهای عصبی گوناگون هم برای حل مشکلات تکاملی گذشته آدمی اختصاصی شده‌اند.

بطور خلاصه باید گفت اندیشه کلیدی در روان‌شناسی تکاملی باس این است که سازوکارهای روانی هم مثل سازوکارهای زیستی نتیجه میلیون‌ها سال تکامل از طریق انتخاب طبیعی است. سازوکارهای روانی هم مبنای وراثتی دارند و در گذشته احتمال بقا و تولیدمثل ما را افزایش داده‌اند.

باس عقیده دارد روان‌شناسی تکاملی، زیست‌شناسی تکاملی و روان‌شناسی مدرن را برای نفوذ به برخی از اسرار عمیق زندگی ترکیب می‌کند. اینکه چرا بسیاری از کشمکش‌ها حول رابطه جنسی متمرکز می‌شوند، چرا تعارض اجتماعی فراگیر است و مکانیسم‌های ذهنی که ماهیت انسان را تعریف می‌کنند کدامند؟ (Buss 2009: 140)

۱.۲ اهمیت انتخاب طبیعی و سازگاری در روان‌شناسی تکاملی

دو مفهوم سازگاری و انتخاب طبیعی از نظر باس دو محور اصلی رویکردهای تکاملی هستند و بنابراین نقش برجسته‌ای را در روان‌شناسی تکاملی ایفا می‌نمایند. برای او انتخاب طبیعی تنها فرایند علمی شناخته شده‌ای است که قادر به تولید مکانیزم‌های ارگانیکی پیچیده و کاربردی است. (Buss 1998: 533) فرایند تکامل، سازگاری‌ها (Adaptations) محصولات جانبی (By-products) و محصولات تصادفی (Random Effects) را به عنوان سه محصول اصلی خود ایجاد می‌نماید. (باس ۱۳۹۷؛ ۳۹) از نظر او سازگاری صفتی است که انتخاب طبیعی آن را به وجود آورده است و باعث بقا و موفقیت تولیدمثلی موجود حاوی آن می‌شود. (Sandrosen 2008: 145) به عبارتی سازگاری‌ها، راهبردهای تکامل‌یافته‌ای هستند که مسائل مهم بقا و یا تولیدمثل را حل می‌کنند. آنها حاصل انتخاب طبیعی یا جنسی هستند. همچنین فرایند تکامل، تولیداتی به نام «محصولات جانبی» ایجاد می‌نماید. محصولات جانبی صفاتی هستند که در نتیجه سازگاری‌ها اتفاق می‌افتند ولی بخشی از طرح کارکردی

تبیین تکاملی برخی از آموزه‌های دینی ... (الیاس رضایی و دیگران) ۸۳

نیستند و لزوماً نباید طرحی عملکردی داشته باشند. سفیدی رنگ استخوان به صورت مستقیم توسط انتخاب طبیعی ایجاد نگردیده است. استخوان‌ها باید خواص استحکامی داشته باشند و کلسیم در استحکام نقش اساسی را بازی می‌کند بنابراین رنگ استخوان‌ها اینگونه سفید از کار درآمده است. (Ibid: 53)

واژه «اسپندرل» را برای اشاره به محصولات جانبی به کار می‌برند. اسپندرل یک اصطلاح معماری است. در معماری، اسپندرل به فضاهای باقی‌مانده بین ویژگی‌های ساختاری یک ساختمان اطلاق می‌شود. به عنوان مثال فضاهای خالی بین ستون‌های یک پل می‌تواند بعداً توسط افراد بی‌خانمان به عنوان جای خواب مورد استفاده قرار گیرد. حتی اگر از ابتدا چنین فضایی برای چنین سرپناه و هدفی طراحی نشده باشد. (Ibid: 539) اسپندرل‌ها به صورت مستقیم بر بقاء و تولیدمثل تأثیر ندارند بلکه به عنوان اثرات جانبی ویژگی‌های دیگر ظاهر می‌شوند. به بیانی دیگر می‌توان گفت اسپندرل‌ها ویژگی‌هایی هستند که بدون هدف مستقیم، تکامل یافته‌اند.

از نظر دیوید باس بسیاری از پدیده‌ها مانند هنر، زبان، تجارت و جنگ اگرچه منشأ تکاملی دارند اما اسپندرل‌های اتفاقی مغز بزرگ انسان هستند او دین را هم یک محصول جانبی و اسپندرل قلمداد می‌کند. (Ibid: 533) سومین و آخرین محصول فرایند تکاملی از نظر دیوید باس نویز (noise) یا محصولات تصادفی است که می‌تواند توسط جهش‌هایی تولید شود که نه به بهبود و نه به کاهش عملکرد ارگانیسم کمک می‌کنند.

۳. روان‌شناسی تکاملی دین

در روان‌شناسی تکاملی، دین یک پدیده طبیعی است. روان‌شناسان تکاملی دین می‌کوشند تا علل طبیعی شکل‌گیری، تقویت و شیوع باورهای دینی را کشف نمایند. آنها در تلاشند به این سوال پاسخ دهند که آیا در عملکرد ادراکی و شناختی ما انسان‌ها، عناصر یا مکانیزم‌هایی وجود دارد که به نحو تکاملی ما را مهیای پذیرش عوامل فرا طبیعی کرده باشد. همچنین آنها در تلاشند به این سوالات پاسخ دهند که علل و مکانیزم‌های طبیعی دخیل در تقویت و شیوع باورهای دین چیست؟ آیا اصولاً دین توانسته است به بقاء و ازدیاد نسل انسان‌ها کمک کند؟ آیا آموزه‌های دینی براساس سازگاری ما با محیط به دست آمده است یا اینکه «عارضه جانبی» و «محصول تبعی» قوای اصلی شناخت ما است که آن قوا و نه این

عارضه برای بقای ما ضرورت داشته است؟ در پاسخ به سوال اخیر روان‌شناسان تکاملی دین به دو گروه اصلی تقسیم می‌شوند:

۱. گروه اول کسانی هستند که عقیده دارند دین به خودی‌خود نوعی سازگاری و انطباق است.

۲. از نظر گروه دوم باورهای دینی محصول فرعی و تصادفی سیستم‌های مغزی است که برای اهداف دیگری تکامل یافته‌اند. (Stucky 2002: 47)

۱.۳ نظریه سازگاری

این گروه بیشتر بر مزایای ارائه شده دین تمرکز می‌کنند. ارتقای انسجام اجتماعی، همکاری متقابل و تبعیت از مهم‌ترین و رایج‌ترین کارکردهایی است که طرفداران نظریه سازگاری به دین نسبت می‌دهند. و این کارکردها اموری هستند که برای بقا و زندگی گروهی ضروری و لازم می‌باشند بدون شک این امور ریشه در انتخاب طبیعی دارند. (Patrick 2001: 925) از نظر این‌ها جوامع دین دارند زیرا انسجام اجتماعی به چیزی مانند دین نیازمند است. (Boyer 2001: 26)

۲.۳ نظریه محصول جانبی

تصور کلی از الگوی محصول جانبی این است که باور ما به عامل‌های فراطبیعی در اثر سازوکارها و سوگیری‌های شناختی ما انسان‌ها شکل می‌گیرد و ماندگار و پخش می‌شود. در این نظریه بروز و ظهور عوامل فراطبیعی در مغز انسان اثر مستقیم تکامل نیست، بلکه محصول جانبی و یا پیامد ناخواسته دیگر قوای شناختی و یا دیگر سوگیری‌های شناختی است که البته آنها اثر بقا دارند این نظریه خود دین را سازگاری تلقی نمی‌کند بلکه آن را محصول فرعی صفات سازگار دیگر می‌داند.

روان‌شناسان تکاملی طرفدار این نظریه مفاهیم مذهبی را نتیجه عملکرد مغز انسان می‌دانند از نظر آنها ذهن انسان مکانیسم‌های شناختی اولیه‌ای دارد که ما را مستعد باور به موجودات ماوراءالطبیعه‌ای مانند خدایان و ارواح می‌کند برخلاف نظریه سازگاری این دیدگاه تمرکز را از تبیین‌های فرهنگی و اجتماعی به ساختارهای شناختی اولیه انسان تغییر می‌دهد.

۳.۳ از نگاه باس، دین یک محصول جانبی است

براساس اصول و مبانی روان‌شناسی تکاملی دیوید باس، دین یک پدیده طبیعی و انسانی است که نیاز به توصیفی تکاملی و طبیعی دارد. هرچند که او منکر این نکته نیست که شاید مکانیسم‌های تکامل‌یافته‌ای وجود داشته باشند که به طور خاص برای پدیده‌های مذهبی طراحی شده‌اند اما از نظر او به سادگی می‌توان دلایل متعدد قانع‌کننده‌ای را پیدا کرد که به راحتی از محصول جانبی بودن دین حکایت دارند. علی‌رغم اذعان به این نکته، دیوید باس به صورت خاص و ویژه به بررسی باورهای دینی نپرداخته و تحقیقات و پژوهش‌های خود را در حوزه استراتژی‌های جفت‌گیری و روابط زن و مرد متمرکز ساخته است چراکه از نظر او این استراتژی‌ها در تکامل نقش اساسی داشته‌اند. دیوید باس عقیده دارد بسیاری از استراتژی‌های جنسی از سوی دین مورد تأیید قرار گرفته‌اند. (Avansiyke 2020: 10) برای او ممکن است برخی از آموزه‌های دینی با فرآیندهای انتخاب‌های جنسی انسان در ارتباط باشند. به نظر می‌رسد یافته‌ها و توضیحات باس در خصوص استراتژی‌های جفت‌یابی و مسائل دیگر می‌تواند به درک بهتری از چگونگی باورهای دینی کمک کند. برای روشن نمودن این موضوع لازم است ابتدا به معرفی مهم‌ترین یافته‌های دیوید باس بپردازیم:

۴. دو اصل زیربنایی «عدم قطعیت پدری» و «منافع»

برای دیوید باس تمامی احساسات و عواطفی که در خودمان سراغ داریم، همگی بواسطه فرایند تکامل در راستای حفاظت از ما طراحی شده‌اند مثلاً ما از دیدن مدفوع، استفراغ، زخم باز و عفونت منزعج می‌شویم چراکه این‌ها پر از عوامل بیماری‌زا هستند و برهمین اساس ما طوری تکامل یافته‌ایم که از منظره و بوی این چیزها حالمان خراب می‌شود و از آنها دوری می‌کنیم. اما از این نکته نباید غافل شد که در فرایند تکامل، تولیدمثل مهم‌تر از بقاء است و بقاء در فرایند تکامل در حدی مهم می‌شود که به تولیدمثل کمک کند. (هیل ۱۳۹۹: ۱۲۶) قانون طبیعت می‌گوید: «یا تکثیر کن یا بمیر» (باس ۱۳۹۷: ۲۵) برای همین است که انتخاب جنسی (Sexual Selection) نیرویی قوی در تکامل است و هیچ حوزه‌ای هم به اندازه ارگانیسم‌های تولیدمثل و جنسیت به موتور فرایند تکامل مرتبط و نزدیک نیست (Buss 1998: 19)

باس می‌گوید:

هر انسان یک داستان موفقیت تکاملی است. اگر هیچ‌یک از اجداد ما نتوانسته بودند از یخبندان، خشکسالی‌ها، شکارچیان یا طاعون جان سالم به در ببرند، اجداد ما نبودند. اگر کسی نتوانسته بود حداقل با افراد دیگر در گروه همکاری کند با اخراج از گروه با مرگ حتمی روبرو می‌گردید و مهم‌تر اگر حتی یک نفر در انتخاب و حفظ جفت موفق نمی‌شد ما الان زنده نبودیم که داستان تکامل را تعریف کنیم. (Buss 2000: 2)

براساس اهمیت انتخاب جنسی در فرایند تکامل، مردان و زنان در طول تاریخ تکامل بشر با مشکلات سازگاری متفاوتی در زمینه جنسی مواجه شده‌اند. تفاوت در میل به تنوع جنسی، ویژگی‌های ترجیحی در همسران کوتاه‌مدت، ترجیحات همسر، ماهیت حسادت جنسی، تاکتیک‌های مؤثر برای جذب و حفظ همسر، علل تعارض جنسی بین مردان و زنان و ... نمونه‌ای از استراتژی‌های جنسی می‌باشند (Buss 1998: 19) که دیوید باس بر مبنای روان‌شناسی تکاملی خود در تلاش بود تا سیستم‌های مغزی متناسب با این رفتارها را پیدا کند. او براساس فراهم نمودن شواهد تجربی و انجام تحقیق و پژوهش و آزمایش به بررسی این مسائل پرداخته است. برای او مکانیسم‌های روان‌شناختی منبع اصلی سازگاری‌های جنسیتی را تشکیل می‌دهند. (Ibid: 23)

تحقیقات و پژوهش‌های گسترده دیوید باس در حوزه روابط زن و مرد او را قادر ساخته است تا بر مبنای روان‌شناسی تکاملی خود پاسخ بسیاری از سوالات مطرح در این حوزه و علل و عوامل آن را بیابد. اگرچه پرداختن به جزئیات یافته‌های دیوید باس در پاسخ به این سوالات از حوصله این بحث بیرون است اما بطور خلاصه می‌توان گفت دیوید باس در تلاش است براساس دو اصل «قطعیت پدری» و «اصل منافع» کلیه رفتارهای جنسی زنان و مردان را توضیح دهد. باس معتقد است که مردان و زنان در طول تاریخ بشر با چالش‌های سازگاری متفاوتی روبرو بوده‌اند که تفاوت‌های رفتاری را در مردان و زنان امروزی شکل می‌دهد. در ۴۰۰۰ گونه از پستانداران از جمله انسان‌ها، نرها با مشکل تطبیقی مواجه هستند که ماده‌ها با آن مواجه نیستند و آن عدم اطمینان در پدری فرزندان‌شان است، و این مشکل که سازگاری عدم قطعیت پدری نام دارد بسیاری از سازوکارها را برای مردان به ارمغان آورده است. (Buss 1992: 252) از نظر باس مردان مدرن زنجیره‌ای ناگسستگی از آن دسته مردان اجدادی هستند که زمان و تلاش قابل توجهی را برای اطمینان از وفاداری جنسی شریک زندگی خود صرف کرده‌اند. (Buss 2007: 502) مردان با چالش‌های عدم قطعیت پدری همراه با خطر مربوط به تخصیص نادرست منابع والد و به حداقل رساندن فرزندان

که زن‌های خود را به آنها منتقل می‌کنند مواجه شده‌اند. از آنجایی که تلقیح می‌تواند با هر انتخاب جفت‌گیری ماده انجام شود مردان نمی‌توانند مطمئن باشند که فرزندی که در پرورش او سرمایه‌گذاری می‌کنند از نظر ژنتیکی فرزند خود آنهاست بر این اساس مردان برای به حداکثر رساندن اطمینان پدری ممکن است راهبردهایی را برای کنترل انحصار شریک‌های خود اتخاذ کنند به بیان دیگر مردان تمایل دارند برای اطمینان یافتن از قطعیت پدری‌شان و در نتیجه تأمین منابع برای فرزندان زیستی‌شان بر تمایلات جنسی زنان نظارت و کنترل داشته باشند.

در مقابل زنان هم با چالش‌های بقاء در دوران بارداری و شیردهی و سپس تربیت فرزندان روبرو بوده‌اند اما آنها برخلاف مردان همیشه ۱۰۰ درصد مطمئن بوده‌اند که مادر فرزندان‌شان هستند. یک ضرب‌المثل آفریقایی می‌گوید: «بچه مامان و شاید بابا» بر همین اساس بر مبنای اصل منفعت، زنان دنبال مردانی بودند که منافعی را برای آنها و فرزندان‌شان سرمایه‌گذاری کنند و از این رو چشم‌انداز مالی خوب و موقعیت بالای اجتماعی دو ویژگی برجسته در چشم زنان است و براساس همین اصل سازوکارهای روانی رفتار زنان نسبت به مردان رقم خورده است. (Ibid: 504)

۵. یافته‌های دیوید باس و باورهای دینی همخوان

۱.۵ قطعیت پدری

همانطور که گفتیم از نظر باس انسان‌ها نسبت به یقین پدری به طرق مختلف اظهار نگرانی می‌کنند و مردان برای به حداکثر رساندن اطمینان پدری ممکن است راهبردهایی را برای کنترل انحصار شریک‌های خود اتخاذ کنند. از خانه‌نشین کردن گرفته تا به بند کشیدن، تحت نظر قرار دادن به، حرف درآوردن، استفاده از قوانین وراثت و دیگر قوانین. همچنین یافته‌های دیوید باس نشان می‌دهد که گرایش و تمایل به نظارت و کنترل درآوردن زنان از سوی مردان در تمامی فرهنگ‌ها مشترک است به این ترتیب تمایلاتی که طی تکامل در مردان به منظور جمع‌آوری منابع و کنترل میل جنسی زنان ایجاد شده مسئول تقسیم‌بندی جنسیتی موقعیت، قدرت و منابع در تمامی فرهنگ‌ها به شمار می‌رود. و اما آموزه‌های دینی مرتبط با این یافته:

- متون مقدس پنج دین جهانی (بودئیسم، مسیحیت، هندوئیسم، اسلام و یهودیت) از سیستم‌های اعتقادی مشابهی برای تعیین محدودیت برای رفتار جنسی استفاده می‌کنند. آنها مجازات سختی را برای زنا و سایر رفتارهایی که احتمال پدر بودن شوهر را کاهش می‌دهد تعیین می‌کنند. به طور کلی مذاهب جهان اصول بسیاری را به اشتراک می‌گذارند که ممکن است باعث پرهیز از سردرگمی مردان از پدر بودن خود شوند. (Liddle 2021: 292)

- در بیشتر ادیان تأکید بیشتری بر عفت زن نسبت به مرد دارند و این امر خودش را در موارد متعددی از جمله الزام به نوع پوشش (حجاب)، آرمان‌سازی باکرگی برای زنان مجرد و... نشان می‌دهد.

مثلاً قرآن به مردانی که در راه خدا می‌جنگند وعده می‌دهد که در بهشت به زنان جوان، زیبا و باکره دسترسی جنسی انحصاری خواهند داشت و این توضیحات با ترجیحات تکامل‌یافته مردان برای زنان که نشانه‌های جوانی و باروری را نشان می‌دهند مطابقت دارد (Buss 1987: 18) و البته قول به داشتن باکره‌های متعدد در زندگی پس از مرگ صرفاً اختصاص به اسلام ندارد. به طور کلی باید گفت مکانیسم‌های محافظت از همسر، برای دور کردن رقبا و جلوگیری از گمراهی شریک طراحی شده است.

- بحث قاعدگی زن، به عنوان مثال در یهودیت قوانین قاعدگی تعداد دفعات رابطه جنسی را در حوالی زمان تخمک‌گذاری افزایش می‌دهد و یا در اسلام از اغتشاش پدری اینگونه جلوگیری شده است که زن باید بعد از طلاق سه قاعدگی را پشت سر بگذارد و یا محرومیت از حضور در اماکن مقدس که برای انجام آن دین از استراتژی نجس بودن در زمان قاعدگی استفاده می‌کند شاید برای این است که اطمینان کند زنان صادقانه وضعیت باروری خود را به شوهر نشان دهند.

نکته و سؤالی که در همین جا به ذهن خطور می‌کند این است که آیا شباهت‌ها در حقیقت یک راه‌حل فرهنگی مشترک برای حل یک مشکل بیولوژیکی است؟ آیا دین واقعاً راهکارهایی را برای حل مشکلات بیولوژیکی ارائه می‌دهد؟ به این سؤال دوباره بر می‌گردیم.

۲.۵ خویشاوندی

تمایلات غریزی ما در خصوص کمک به خویشاوندان ریشه در روان‌شناسی تکاملی دارد. انتخاب خویشاوندی یک نظریه‌ای است که بیان می‌کند محاسبات ما در مورد ارتباط ژنتیکی با دیگران (آگاهانه یا ناآگاهانه) محرک‌های قدرتمندی برای رفتار هستند و این امر بقای ژن‌ها را از طریق افرادی که ارتباط نزدیکی با ما دارند تضمین می‌نماید. دستگیری از خویشاوندان نزدیک‌تر برای هر فردی به راحتی قابل توجیه است چون از نظر تکاملی شانس انتقال ژن به نسل‌های بعدی را افزایش می‌دهد. از نظر باس با توجه به اهمیت بالای حاملان ژنی منطقی می‌نماید اگر انتخاب طبیعی از هر نوع سازوکاری که ضامن بقا و موفقیت تولیدمثلی این امر باشد حمایت کند.

ادیان هم به صور مختلف این یافته روان‌شناسی تکاملی را فعال می‌کنند:

- در بسیاری از ادیان و از جمله اسلام برای صله رحم و کمک و حمایت و محبت نسبت به خویشاوندان اهمیت قائل شده‌اند و قطع رحم و بریدن رابطه از خویشان و بستگان را شدیداً نهی کرده‌اند. اسلام قطع پیوند خویشاوندان و عدم رعایت حقوق ایشان را موجب خسران و خسارت بزرگ می‌داند.

- استفاده از واژه‌ها و اصطلاحات مربوط به خویشاوندی در ادیان

در مذهب کاتولیک راهبه‌ها را «خواهران» و کاهنان را «پدران» صدا می‌کنند با اینکه آنها خویشاوندان ژنتیکی واقعی ما نیستند و همین موضوع در اسلام به گونه‌ای دیگر مطرح شده و بر برادر و خواهر خواندن افراد انسانی تأکید دارد. واژه‌های خویشاوندی برای دنبال کردن و تأثیرگذاری بر روی افراد دیگر در زمانی که خویشاوند واقعی نیستند، استفاده می‌شوند. فرضیه این است که این فرد از واژه خویشاوندی مثلاً برادر برای فعال کردن روان‌شناسی خویشاوند برای هدف خود استفاده می‌کند به بیان دیگر افراد واژه‌های خویشاوندی را استفاده می‌کنند تا بر روی دیگران در شرایط غیر عادی تأثیر بگذارند. (Buss 1990: 397)

- قوانین مربوط به ارث

تحقیقات حوزه روان‌شناسی تکاملی نشان می‌دهد که افراد ۴۶٪ از املاک خود را بیشتر برای خویشاوندان ژنتیکی نزدیک که ۵۰٪ ژن آنها را حمل می‌کنند به ارث می‌گذارند. آنها ۸٪ برای خویشاوندان با ۲۵٪ ژن مشترک و کمتر از ۱٪ برای

خویشاوندان با ۱۲/۵ درصد ژن مشترک میراث برجای می‌گذارند. علاوه بر این مردان برای زنان بیشتر به ارث می‌گذارند چراکه عقیده دارند این منابع را زنان به فرزندانشان می‌دهند اما زنان کمتر راغب هستند که برای مردان ارث باقی بگذارند چون که می‌دانند آنها با این منابع، زن می‌گیرند!! و...

به هر حال انسان‌ها مکانیزم‌های روان‌شناختی تکامل‌یافته‌ای دارند که در آن خویشاوندان ژنتیکی مهم‌تر از دیگر افراد هستند و این نکته با احکام دینی مربوط به ارث دقیقاً همخوانی دارد. (باس ۱۳۹۹: ۲۰۲)

۳.۵ چند همسری

براساس یافته‌های دیوید باس زنان بیشتر از مردان تمایل دارند مازاد منابع خود را بر روی خویشاوندان سرمایه‌گذاری کنند اما بر خلاف زنان، مردان تمایل دارند مازاد منابع خود را برای فرصت‌های جفتی جدید سرمایه‌گذاری کنند. چراکه آنها به فکر تکثیر ژن‌های خود هستند و ساختار فیزیولوژیک آنها هم دقیقاً بر همین مبنا طراحی شده است. (توانایی تولید ۱۲ میلیون اسپرم در هر ساعت) از طرفی آزاد گذاشتن مردان در انتخاب چند همسر به طور همزمان در برخی از ادیان، همخوان با این یافته روان‌شناسی است. مردان برای به حداکثر رساندن فرزندانشان خود یک استراتژی جفت‌گیری کوتاه‌مدت برای جذب و بارور کردن بسیاری از جفت‌ها به جای یک جفت طولانی‌مدت اتخاذ کرده‌اند و ادیان هم همخوان با این یافته عمل کرده‌اند.

۴.۵ خودارضایی، همجنسگرایی، همجنسگرایی و مطالعات فرهنگی

از نظر باس تولیدمثل در تکامل نقش اساسی دارد و ذهن آدمی در جریان تکامل سازوکارهایی را برای همین امر در رفتار ایجاد نموده است. (Buss 1998: 19) متناسب با همین امر یکی از ویژگی‌های جهانی ادیان محافظه‌کاری جنسی است همه ادیان رابطه جنسی قبل از ازدواج و یا خارج از ازدواج و همین‌طور همجنسگرایی را محکوم می‌کنند و یا حداقل از آن جلوگیری می‌کنند. رابطه جنسی مربوط به تولیدمثل است و بنابراین شما فقط در صورتی باید در این عمل شرکت کنید که بخواهید به همسران کمک کنید که فرزندی که از شما به وجود می‌آورد را رشد و پرورش دهد. به بیان دیگر ادیان همخوان با این جریان تکامل، نگرش تولد گرایی دارند و مثلاً به همین خاطر هدر دادن منی حرام

تبیین تکاملی برخی از آموزه‌های دینی ... (الباس رضایی و دیگران) ۹۱

است. از نظر مراجع یهودی و در تلمود خودارضایی با زنا مقایسه شده و مسیحیان نیز شدیدتر آن را محکوم می‌نمایند و در اسلام نیز در نظر اکثر علما حرام یا مکروه است و همین‌طور هم در ادیان ابراهیمی لواط امری ناپسند و گناه است و گاهی هم مجازات سختی برای آن پیش‌بینی کرده‌اند. دینداران نرخ باروری بیشتری نسبت به بقیه دارند و اسلام هم با نرخ متوسط ۳/۱ فرزند برای هر زن بالاترین سطح و نرخ تولید را نسبت به ادیان دیگر دارد.

علاوه بر این ادیان به شدت با سقط جنین مخالفت کرده‌اند و به طور کلی باید بگوییم دین موفقیت باروری را ارتقاء می‌دهد (آوانس ۱۳۹۴: ۴۲) و مذاهب عمده جهان طرفدار ناتالیست (Natalist) بوده و آن را تشویق کرده‌اند. (Sanderson 2008: 51)

۵.۵. زنای با محارم

اگر برادری با خواهرش یا پدری با دخترش آمیزش کند همه چیز به طور بدشگون رخ خواهد داد. محاسبات نشان می‌دهد که اگر برادری با خواهرش آمیزش کند به ازاء هر زن کشته‌ای که دارد از هر هشت کودک یکی‌شان مرده به دنیا می‌آید یا در کودکی می‌میرد. انتخاب طبیعی برای پرهیز فعالانه (آگاهانه) از زنای با محارم می‌تواند مانند هر فشار انتخابی دیگری در طبیعت توان بالایی داشته باشد. از نظر داکینز احتمال این‌که پرهیز از زنای با محارم در انسان به همان اندازه‌ی هر جاندار دیگری، نتیجه انتخاب داروینی پرتوان باشد بالاست. (آزما ۱۴۰۲: ۳۷۵) به طور خلاصه باید گفت دافعه زنای محارم برای جلوگیری از هم‌خونی تکامل یافته است.

۵.۶ ازدواج

یافته‌های دیوید باس حکایت از این دارد که زنان و مردان متأهل به طور قابل توجهی شادتر از زنان و مردان مجرد هستند. از نظر او ازدواج موفق عمر را طولانی و ازدواج ناموفق و تنهایی عمر را کاهش می‌دهند. (Buss 2000: 21) ازدواج یک استراتژی بلندمدت است که در فرایند تکامل انتخاب گردیده است. و این در حالی است که بسیاری از سنت‌های مذهبی انواع مختلفی از حمایت‌ها را برای جفت‌گیری‌های طولانی مدت و تولیدمثل ارائه می‌دهند. برای بسیاری از مذاهب طلاق یک شکست اخلاقی است و سیاست‌های مذهبی عموماً آن را چندان جایز نمی‌دانند. در جاهایی که مذهب وجود ندارد، ازدواج‌ها دوام چندانی ندارند.

(Liddle 2021: 277) به طور خلاصه باید بگوییم قواعد مذهبی از ازدواج در راستای هدف اصلی بقاء حمایت می‌نمایند.

۷.۵ بیماری‌های و پاکی‌ها

بر مبنای روان‌شناسی تکاملی در فرایند تکامل و در طول میلیون‌ها سال سازوکارهایی به منظور بهبود سلامت عمومی بدن در برابر بیماری‌ها طراحی گردیده است. بدن ما در مقابل بیماری‌ها عکس‌العمل‌های خاصی دارد، با ویروس‌های وارد شده مبارزه می‌کند اما در عین حال، حالت‌های روان‌شناختی ما هم بیشتر برای پیشگیری به کمک می‌آید. احساس تنفر چنین نقشی را بازی می‌کند. مثلاً چیزهای مرطوب برای ما چندان آوثرتر است چراکه می‌توانند میکروب‌های بیشتری را در خود پرورش دهند. حال اگر دقیق شویم درمی‌یابیم که دین هم می‌تواند به عنوان یک استراتژی جلوگیری از بیماری‌ها مطرح شود. فلسفه اینکه بسیاری از ادیان بر از آیین‌های مربوط به پاکی هستند هم در همین نکته نهفته است. آیین‌های پاکی در اصل محصولی از یک استراتژی تکاملی برای جلوگیری از بیماری است. (Boyer 2001: 198) یا اینکه برخی‌ها عقیده دارند تابو غذایی ادیان را هم می‌توان بر همین مبنا تفسیر کرد. ادیان احتمالاً برای اجتناب از بیماری‌های واگیردار و همچنین حفظ انسجام مرزهای درون گروهی و به منظور جلوگیری از ائتلاف و اتحاد اعضای گروه با اعضای رقیب محدودیت‌ها و تابوهای غذایی خاصی را ترویج کرده‌اند چراکه من اگر نتوانم با شما غذا بخورم نمی‌توانم دوست شما باشم. (Buss 1984: 939)

۸.۵ دین یک گونه جهانی است

بر مبنای روان‌شناسی تکاملی، دین امر جهان‌شمولی است و این ویژگی با آنچه خدا باوران در خصوص فطری بودن اعتقاد به خدا می‌گویند همخوان است. براساس هر دو دیدگاه علیرغم ادعاهای دین‌ستیزانه علم‌گرایی و ماده‌باوری، دین برای بشر پابرجا خواهد ماند. موارد دیگری نیز در یافته‌ها و پژوهش‌های دیوید باس و همکاران او وجود دارد که پرداختن به آنها از حوصله این بحث بیرون است و لذا به ذکر همین چند نمونه بسنده می‌کنیم.

۶. یافته‌های باس، نقطه قوتی برای ادیان

از نظر دیوید باس چنانکه دیدیم جنبه‌های مختلف دین مکانیسم‌های روان‌شناختی ما را برای تکامل فعال‌سازی کرده‌اند. دیوید باس در کتاب خود «روان‌شناسی تکاملی، دانش نوین در ذهن» می‌نویسد:

«ادیان معمولاً روان‌شناسی تکامل یافته ما را فعال می‌کنند. به عنوان مثال در کاتولیک راهبه‌ها «خواهران» و کاهنان «پدران» خوانده می‌شوند با وجودی که آنها خویشاوندان ژنتیکی واقعی ما نیستند» (باس ۱۳۹۹: ۳۴۳) او در ادامه مدعی می‌گردد که:

«البته ادیان روان‌شناسی جفت‌گیری ما را ربوده‌اند، خواه به صورت منع زنا، یا با دادن قول باکره در زندگی پس از مرگ...» (همان: ۳۴۳)

یافته‌های دیوید باس نشان داد که متغیرهای جنسی و تولیدمثل نه تنها روابط نسبتاً عمیقی با دینداری دارند بلکه این روابط به اندازه‌ای عمیق و گسترده‌اند که می‌توانند به طور قابل توجهی یا حتی به طور کامل همبستگی‌های بین دینداری و متغیرهای دیگر را نیز میانجی‌گری کنند. (Liddle 2021: 181) او راه‌هایی را شناسایی کرد که در آنها مؤلفه‌های دینی با تولیدمثل انسان همبستگی دارند. او اذعان می‌دارد:

«دور از انتظار نیست که بسیاری از پدیده‌های دینی دقیقاً برای حل برخی از مشکلات انطباقی در راستای تولیدمثل و بقا جهت‌گیری شده‌اند... دین منافع قابل دسترس و همین‌طور راه‌حل‌های قانع‌کننده‌ای برای حل مشکلات زندگی ارائه می‌دهد.» (Buss 2002: 4)

در مجموع می‌توان ادعا نمود که از دیدگاه دیوید باس، دین کالای مفیدی است و به عنوان یک برنامه بیولوژیک همخوان و همراه با فرایند تکامل برای بقا و تولیدمثل عمل نموده است. از نگاه دیگر، نتیجه پژوهش‌های انجام پذیرفته توسط باس ابزارهای جدیدی را برای توضیح، ظهور و انتقال آموزه‌های دینی فراهم کرده است. یافته‌های دیوید باس هرچند به صورت تخصصی در مورد روابط زن و مرد هدف‌گیری شده است ولیکن این دستاوردها می‌تواند درک بهتری از تنوع تاریخی سیستم‌های مذهبی ارائه دهد.

همخوانی بسیاری از یافته‌های دیوید باس با برخی از آموزه‌های دینی می‌تواند نقطه قوتی برای ادیان باشد در حقیقت این نتایج برخی از آموزه‌های دینی را توجیه علمی می‌نماید و هدف، فلسفه و کارکرد چنین باورهایی را که تا قبل از این تفسیر مشخصی

نداشتند، آشکار و روشن می‌سازد. از این رو، این تحقیقات می‌تواند برای ادیان ارزشمند باشد چراکه دیوید باس راه مستعدی را برای دستیابی به بینش تازه‌ای از پدیده‌های مذهبی باز کرده است.

با وجود این، دیوید باس ادعا دارد این سازگاری‌ها این فرض را که دین می‌تواند محصول جانبی باشد، از قوت نمی‌اندازد. (باس ۱۳۹۹: ۳۴۲) چراکه نمی‌توان اذعان کرد که مکانیسم‌های تکامل‌یافته‌ای وجود دارد که به طور خاص برای پدیده‌های مذهبی طراحی شده‌اند - ممکن است وجود داشته باشد یا نه - پدیده‌های مذهبی ممکن است به سادگی محصول جانبی مکانیسم‌های تکاملی باشند که برای امور دیگری سازگار شده‌اند حال باید دید آیا محصول جانبی دانستن دین می‌تواند جنبه ماورایی بودن آن را از قوت ببرد؟

۷. چالش‌های پیش روی دین بر مبنای روان‌شناسی تکاملی

بر مبنای روان‌شناسی تکاملی دیوید باس چالش‌های زیر پیش روی دین خواهد بود:

- دین نه امری ماورایی و الهی که محصول جانبی سازگاری‌های ذهن آدمی است که در جریان تکامل و در راستای انتخاب طبیعی شکل گرفته است و باورهای دینی آن‌طور که ما بدان پایبندیم توهمی است که ژن‌هایمان برای وادار کردن ما به همکاری، به خودمان داده‌اند.
- خدا یک ماژول ذهنی است.
- تبیین نهایی ایمان و درواقع تبیین هر رفتار دینی نه از الهیات بلکه از زیست‌شناسی و روان‌شناسی تکاملی سرچشمه می‌گیرد.
- خاستگاه، کثرت و شیوع باورهای دینی را می‌توان به واسطه عوامل طبیعی تبیین نمود.
- آفرینش‌گرایی را که ماده اصلی دین است، نمی‌توان اثبات نمود.
- دین صرفاً یک راه‌حل فرهنگی برای حل مشکلات بیولوژیکی است که به نوعی ساخته مغز بشر است.

به طور خلاصه باید گفت روان‌شناسی تکاملی تبیین طبیعی از دین ارائه می‌دهد و تبیین طبیعی از دین ارائه دادن هم در نظر برخی، مساوی با الحاد است. الحاد هم نقطه مقابل

تبیین تکاملی برخی از آموزه‌های دینی ... (الیاس رضایی و دیگران) ۹۵

دینداری است چرا که از نظر آنها باورهای دینی و قائل شدن به امور ماورایی نتیجه ناآگاهی بشر از حوادث و رخ دادهای پیرامون بوده و حال که با تبیین طبیعی این ناآگاهی برطرف گردیده، دیگر قائل شدن به ماوراء معنایی نخواهد داشت و برای همین است که کلاً تکامل را تکیه‌گاه الحاد جدید می‌دانند اما ما برآنیم تا تبیین نماییم علاوه بر اینکه یافته‌های دیوید باس نقطه قوتی برای ادیان است اصول و مبانی او هم به هیچ‌وجه نمی‌تواند جنبه ماورائی باورهای دینی را از قوت بیاندازد و برای ادعای خود دلایلی داریم که در ادامه به اختصار به آنها اشاره می‌کنیم:

۱.۷ تکامل با خدا باوری تعارضی ندارد

افرادی مانند داکینز و دنیل دنت استدلالشان این است که همین‌که ما توانسته‌ایم به تبیین طبیعی قوای ذهنی خدا شناسی در ذهن انسان‌ها برسیم به خوبی برایمان روشن می‌کند که خدایی در خارج نیست زیرا این فرایندهای تکاملی به روشنی نشان می‌دهند که فتنه دینداری (به تعبیر آنها) زیر سر سازگاری تکاملی یا محصول جانبی تکامل است و آن بیرون هیچ‌چیز وجود ندارد. (پورمحمدی ۱۴۰۳: ۳۷۵) اما باید اذعان کرد که ما مجبور نیستیم میان تکامل و الهام الهی دست به انتخاب بزنیم (یا این یا آن) اگر ما بتوانیم از دین تبیین طبیعی، عصب شناختی و روان‌شناختی ارائه دهیم لزوماً نمی‌توانیم نتیجه بگیریم که پس دیگر نیازی به تبیین الهیاتی نداریم. (هات ۱۴۰۲: ۱۴۳) در نظر داشته باشیم که عنوان «تکامل خدا باورانه» عنوانی خود متناقض نیست و می‌توان نشان داد که مقومات اساسی دین دست کم با مسلمات نگاه تکاملی در تعارض و چالش نیست.

۲.۷ روان‌شناسی تکاملی خودشکن (Self-defeating) است

تا قبل از این اشاره کردیم که در روان‌شناسی تکاملی تمامی سازوکارهای مغز و ساختارهای آن نتیجه فرایند تکامل و انتخاب طبیعی در راستای حفظ بقاء و تولیدمثل است. اگر براساس دیدگاه روان‌شناسان تکاملی آموزه‌های دینی ساخته مغز است و به این دلیل غیر قابل‌اعتمادند، پس تمامی شناخت‌های دیگر اعم از علم، ریاضی، هنر، ادبیات، موسیقی و حتی اخلاق هم ساخته مغزند و ازاین‌جهت آنها هم بی‌اعتبارند و دراین‌میان هیچ تفاوتی بین باورهای دینی و یافته‌های علمی نیست.

ما اگر بخواهیم باور به خدا را به این دلیل که محصول جانبی و فرعی تکامل مغز است رد کنیم باید قوانینی چون فیزیک، شیمی، ریاضی، نجوم و... را هم به همین دلیل کنار بگذاریم چراکه به جز تشخیص غذا و خطر در آغاز چیز دیگری مهم نبوده است. به بیان دیگر اگر فقط کارکرد اولیه و اصلی باارزش است پس همه علوم هم اضافی و فاقد ارزش خواهند بود.

پلنتینگا (Alvin Plantinga) ادعا دارد که با پذیرش نظریه تکامل نمی‌توان به صورت معقول و موجهی طبیعت‌گرا بود از نظر او دستگاه شناختی ما برای دستیابی به باورهای صحیح تکامل نیافته بلکه به نحوی تکامل یافته است که به رفتارهای سازگار با محیط دست یابد. حال با فرض نظریه تکامل، با نگاه طبیعت‌گرایی ما نمی‌توانیم به دستگاه شناختمان در زمینه ایجاد باورهای صحیح اطمینان داشته باشیم چراکه باور ما به نظریه تکامل و طبیعت‌گرایی هم حاصل همین دستگاه شناختی است و لذا قابل اتکاء نخواهد بود. به بیان دیگر «تکامل باوری طبیعت‌گرایانه» «خودشکن» است بدین معنا که خودش دلیلی برای بی‌اعتباریش فراهم می‌آورد. (Plantinga 2011: 21)

۳.۷ دیدگاه‌های روان‌شناسان تکاملی دین با اما و اگرهای فراوان روبرو است

روان‌شناسان تکاملی دین هنوز به یک تفسیر و دیدگاه واحدی در خصوص آموزه‌های دینی دست نیافته‌اند و هنوز هیچ نظری در این مطالعات غالب نیست. (Liddle 2021: 51) برخی آن را سازگاری و برخی دیگر آن را محصول جانبی می‌دانند و گذشته از این بازهم نظریه‌پردازان هر گروه در توجیه دیدگاه خود، راه متفاوتی را درپیش گرفته‌اند. گذشته از این هم هیچکدام از این نظریه‌ها قادر نیستند تمامی جنبه‌های دین را براساس دیدگاه خود تفسیر و تبیین نمایند. بر همین اساس برخی عقیده دارند به طور قطع نمی‌توان ادعا کرد که دین یک سازگاری است و یا یک محصول جانبی.

نظریه محصول جانبی که دیوید باس هم طرفدار آنست شاید بتواند برخی از ویژگی‌های دین را توضیح دهد اما نمی‌تواند به طور جامع و کامل به تحلیل دین به عنوان یک پدیده انسانی بپردازد و این کمبودها نشان می‌دهد که برای درک کامل دین و تأثیرات آن بر رفتار و ساختارهای اجتماعی نیاز به رویکردهای پیچیده‌ای وجود دارد که شامل تعاملات فرهنگی، اجتماعی و زیستی باشد. (Watts 2014: 76)

تبیین تکاملی برخی از آموزه‌های دینی ... (الیاس رضایی و دیگران) ۹۷

چنانکه دیدیم دیدگاه‌های روان‌شناسان تکاملی دین با اما و اگرهای فراوان روبروست و هنوز این نظریات به سرند بررسی سپرده نشده‌اند. پس پراکندگی و اختلاف‌نظر روان‌شناسان تکاملی دین درمورد پدیده‌های دینی اعتماد کامل به این نظریه‌ها را دچار شک و تردید می‌سازد. و دیدگاهی که خود در مظان شک و تردید است چگونه می‌تواند بطور قاطع دیدگاهی دیگر (جنبه ماورائی باورهای دینی) را از نفس بیندازد؟

۴.۷ با یک آجر نمی‌توان خانه ساخت

دیوید باس تحقیقات و پژوهش‌های خود را ناتمام و ناقص می‌داند و تقریباً در تمامی آثار و نوشته‌هایش به این نکته اذعان دارد. او عقیده دارد بازسازی تاریخچه تکاملی انسان کاری دله‌ره‌آور است و ممکن است ما درنهایت از چگونگی انتخاب‌هایی که گونه ما را بدینجا رسانیده دقیقاً آگاه نشویم. او از عدم قطعیت و فقدان دانش عمیق ما نسبت به مکانیسم‌های روان‌شناسی سخن می‌گوید. از نظر دیوید باس کارهای نظری و تجربی زیادی مانده است که باید انجام شود و از این لحاظ یک آجر، خانه را نمی‌سازد. (Buss 1998: 29)

از مهم‌ترین محدودیت‌هایی که درمورد یافته‌های روان‌شناسی تکاملی می‌توان به آن اشاره کرد این است که معمولاً چندین فرضیه تکاملی برای توضیح یک پدیده خاص با هم رقابت می‌کنند. باس انجام تحقیقات اضافی و کامل‌تر را در خصوص یافته‌های لازم و ضروری می‌داند. او می‌گوید باید نمونه‌برداری‌های بیشتری از افراد، کشورها و فرهنگ‌های مختلف انجام پذیرد. (Buss 2020: 47)

چنانکه دیدیم در حوزه تجربی، تحقیقات باس با اما و اگرهای فراوان روبروست و موضوع تعامل باورهای دینی و مکانیسم‌های روان‌شناختی تکامل یافته هنوز به درک و بررسی بیشتری نیاز دارند به هر حال نظریه تکاملی دیوید باس را باید به آینده واگذار نمود تا معلوم گردد کدامیک از نظریات به طور کامل و اساسی تثبیت می‌گردند و کدام اصلاح و کدامیک از رده خارج و غیرقابل دفاع می‌شود. اما دین ورای همه اینها به موجودیت خود ادامه خواهد داد. چراکه چنین نظریاتی با چنین ویژگی‌هایی هیچ‌گاه نمی‌تواند جنبه ماورائی آموزه‌های دینی را به طور قطع نفی نماید.

۸. بحث و بررسی

ممکن است گفته شود ایرادات مطرح شده در بالا دامان ادعای اصلی پژوهش را هم خواهد گرفت در پاسخ باید بگوییم آنچه در انتقاد از روان‌شناسی دیوید باس و ناقص بودن تحقیقاتش گفتیم به هیچ وجه از ارزش کار او نخواهد کاست. این که باس مجموعه‌ای از فرضیه‌های جدید و در برخی موارد شگفت‌انگیز را در مورد روانشناسی و در مورد انسان ارائه کرده بسیار ارزشمند است این که می‌گوییم باید منتظر آینده بمانیم تا ببینیم چه سرنوشتی در انتظار یافته‌های باس خواهد بود مختص کار دیوید باس نیست و این امر مشخصه تمامی نظرات و دیدگاه‌های علم تجربی در تمامی حوزه‌ها می‌باشد و آنچه مهم است این است که در حال حاضر یافته‌های ایشان بهترین گزینه‌هایی هستند که بهترین توضیح را در مورد برخی از رفتار آدمی ارائه می‌دهند و بدون شک موضوع به طور مطلق تایید شدن یا نشدن آنها بحث دیگری است.

مطالعات تکاملی دین هم هر چند بسیار متنوع و گاهی باهم دیگر در تضاد می‌باشند اما در جای خود بسیار ارزشمند هستند زیرا نگاه‌های جدید تولید کرده‌اند و باید ورود اینگونه مطالعات را هم در حوزه دین به فال نیک گرفت چرا که در نهایت به فهم کامل‌تر و عمیق‌تر ما از دین کمک خواهند کرد و پویایی اندیشه‌های دینی را در بر خواهد داشت.

۹. نتیجه‌گیری

بر مبنای روان‌شناسی تکاملی دیوید باس تمامی رفتارهای آدمی و از جمله باورهای دینی برآمده از فرایند تکامل و انتخاب طبیعی می‌باشند. بررسی و ارزیابی یافته‌های روان‌شناسی تکاملی دیوید باس نشان داد که بسیاری از یافته‌های علمی او با برخی از آموزه‌های دینی سازگارند و این سازگاری نقطه قوتی برای ادیان است. به بیان دیگر دیوید باس در تبیین علت برخی از رفتارهای آدمی به ویژه در حوزه تولیدمثل ناخواسته برخی از آموزه‌های دینی را تبیین علمی نموده است و این مسئله برای ادیان بسیار ارزشمند است چرا که او با این کار برای خدا باوران راه مستعدی را برای دستیابی به بینش تازه‌ای از پدیده‌های مذهبی هموار نموده است. از طرف دیگر دین چه نتیجه مستقیم انطباق باشد و چه محصول جانبی آن در هر صورت بقای ژنتیکی را افزایش داده و از این جهت همواره برای بشر مفید بوده است. نظام‌های مذهبی هم در اغلب مسائل پیروی از قالب‌های صحیح رفتار همخوان با

تکامل را واجب و ضروری دانسته‌اند و مجموع این مسائل باز برگ برنده‌ای برای دین است. چرا که با در نظر گرفتن این ملاحظات دین با علم همراه‌تر خواهد بود تا با خرافات. رویکردهای تکاملی به دین و ازجمله یافته‌های دیوید باس نمی‌توانند باورهای دینی را صرفاً به این دلیل که محصول جانبی سازگاری‌های مغز ما هستند کنار بگذارند و آن‌ها را بی‌اعتبار سازند چراکه در این صورت باید تمامی قوانین علمی دیگر در حوزه‌های مختلف ازجمله همین علم روان‌شناسی تکاملی را هم به عنوان امری اضافه و فاقد ارزش کنار بگذاریم چراکه تمام این‌ها هم ساخته مغز می‌باشند و از این بابت هیچ تفاوتی بین باورهای دینی و یافته‌های علمی نیست.

به طور خلاصه از رویکردهای تکاملی به دین، نه به ضرر دین بلکه به نفع تبیین باورهای دینی باید بهره برد و جا دارد خداباوران برخی از مواضع و رهیافت‌های خود را در این زمینه مورد بازاندیشی قرار دهند. خداباوران می‌توانند با بهره‌گیری از این یافته‌های جدید به بیش تازه‌ای از دین در راستای تقویت مواضع خود دست یابند.

کتاب‌نامه

- ازما استیون تی (۱۴۰۲)، *چرا به دین محتاجیم*، ترجمه محمدرضا ابوالقاسمی، چاپ اول، تهران، نشر نی.
- اوانس دیلان و زارات اسکار (۱۳۹۳)، *روان‌شناسی تکاملی*، ترجمه نورالدین رحمانیان، چاپ اول، تهران، پردیس دانش.
- باس دیوید (۱۳۹۲)، *روان‌شناسی تکاملی: استراتژی‌های جفتی زنان و مردان*، ترجمه آرش حسینیان، چاپ اول، مشهد، نشر تلنگر.
- باس دیوید (۱۳۹۶)، *روان‌شناسی تکاملی، حسادت، سلطه، خشونت*، ترجمه آرش حسینیان، چاپ اول، مشهد، نشر تلنگر.
- باس دیوید (۱۳۹۷)، *تحلیل نظام‌های جفتی انسان تک‌همسری، چند همسری و پیامدهای روانی اجتماعی*، ترجمه آرش حسینیان، چاپ اول، مشهد، نشر تلنگر.
- باس دیوید (۱۳۹۷)، *روان‌شناسی تکاملی چالش‌های والدین و خویشاوندی*، ترجمه آرش حسینیان و الهام ذوالقدر، چاپ اول، مشهد، نشر تلنگر.
- باس دیوید (۱۳۹۹)، *روان‌شناسی فرگشتی دانش نوین در ذهن*، ترجمه سروش نجف زاده و علیرضا نجف زاده، چاپ اول، تهران، چشم انداز قطب.

۱۰۰ پژوهش‌های علم و دین، سال ۱۶، شماره ۱، بهار و تابستان ۱۴۰۴

پاتریک کرک (۱۳۹۳)، *دلبستگی تکامل و روان‌شناسی دین*، ترجمه دکتر غلامرضا محمودی، چاپ اول، تهران، نشر وانیلا.

پورمحمدی نعیمه (۱۴۰۲)، *علوم شناختی دین*، چاپ اول، تهران، نشر کرگدن.

دانیل رابین (۱۴۰۱)، *چگونه ادیان تکامل یافتند چرا باید دین داشت*، ترجمه فرح آملی، چاپ اول، تهران، انتشارات تألیف.

دنت دنیل (۱۴۰۰)، *ایده خطرناک داروین فرگشت و معناهای زندگی*، ترجمه احسان شاه قاسمی، چاپ اول، تهران، انتشارات لوگوس.

دنتون مایکل (۱۴۰۱)، *تکامل نظریه‌ای در بحران*، ترجمه فرشته میرزایی پور، چاپ اول، تهران، نشر هرمس.

مایر ارنست (۱۴۰۰)، *چیستی تکامل*، ترجمه مهدی صادقی، چاپ ششم، تهران، نشر نی.

هات جان اف (۱۴۰۰)، *خدا و الحاد جدید*، ترجمه علی شهبازی، چاپ دوم، قم، دانشگاه مفید.

هیپل ویلیام فون (۱۳۹۹)، *جهش اجتماعی*، ترجمه میثم محمد امینی، چاپ اول، تهران، نشر نو.

Book:

Atran Scott (2004), *In Gods We Trust the Evolutionary Landscape of Religion*, Oxford University Press.

Boyer Pascal (2001), *Religion Explained the Evolutionary Origins of Religious Thought*, Basic Books.

Buss David M. (2002), *Evolutionary Psychology the New Science of the Mind*, Boston Pearson.

Dean Hamer (2006), *How Faith Is Hardwired into Our Genes*, Doubleday.

Dennet Daniel (1995), *Darwin's Dangerous Idea Evolution and the Meaning of Life*, New York: touchstone.

Liddle James R. and Shackel Ford odd K (2021), *The Oxford Handbook of Evolutionary Psychology and Religion*, Oxford University Press.

Vernon Mark (2019), *A Secret History of Christianity Jesus, The Last Inkling and the Evolution of Consciousness*, John Hunt.

Watts Fraser and Turner Leon (2014), *Evolution Religion & Cognitive Science Critical and Constructive Essays*, Oxford University Press.

Wester Mark (1927), *The History of Human Marriage*, vol 111, Macmillian and Co-limited ST. Martin's Street, London.

Article:

Avansiyke James A and Szocik Konrad (2020), *Sexual Selection and Religion Can the Evolution of Religion Be Explained in Terms Mating Strategist?* Journals sage pud, 1-19.

تبیین تکاملی برخی از آموزه‌های دینی ... (الیاس رضایی و دیگران) ۱۰۱

- Buss David M and Dedden Lisa A (1990), ***Derogation of Competitions***, Journal of Social and Personal Relationships, Vol. 7, 395-422. London
- Buss David M and Larsen Randy J and others (1992), ***Sex Differences in Jealousy Evolution Physiology and Psychology***, Psychological Science, Vol 3, No 4, 251-255.
- Buss David M and Others (1998), ***Adaptation, Exaltation and Spandrels***, American Psychologist, 533-548.
- Buss David M and Others (2002), ***Distress About Mating Rivals***, Personal Relationship. 7, 235-243.
- Buss David M and Others (2007), ***A Half Century of Mate Preferences the Cultural Evolution of Values***, Journal of marriage and Family 63, 491-503.
- Buss David M and Others (2020), ***Human Status Criteria: Sex Differences and Similarities Across 14 Nation***, Journal of Personality and Social Psychology, 1-59.
- Buss David M and Schmitt David P (2011), ***Evolutionary Psychology and Feminism***, Springer Nature, vol 64, 768-787.
- Buss David M and Shackel Ford Todd K (1997), ***Cues to in Fidelity***. PSPB, Vol. 23, No.10, 1034-104.
- Buss David M and Shackel Ford Todd K (1997), ***Human Aggression in Evolutionary Psychological Perspective***, Clinical Psychology Review, Vol. 17. No. 6, 605-619.
- Buss David M (1984), ***Evolutionary Biology and Personality: Toward a Conception of Human Nature and Individual Difference***, American Psychologist, Vol 39. No 10.11, 1135-1147.
- Buss David M (1984), ***Martial Assortment for Personality Dispositions: Assessment with Three Different Data Sources***, Behavior Genetics, Vol 14, No 2, 111-123.
- Buss David M (1984), ***Toward a Psychology of Person-Environment (PE) Correlation: The Role of Spouse Selection***, Journal of Personality and Social Psychology, Vol 47, No 2, 361-377.
- Buss David M (1987), ***Selection and Manipulation***, Journal of Personality Social Psychology, Vol. 53, No. 6, 1214-1221.
- Buss David M (1987), ***Selection Evocation and Manipulation***, Journal of Personality Social Psychology, Vol 53, No 6, 1214-1221.
- Buss David M (1998), ***Sexual Strategies Theory Origins and Current status***, The Journal of Sex Research, vol 35, No 1, 19-31.
- Buss David M (2000), ***The Dangerous Passion Why Jealousy Is as Necessary as Love and Sex***, Free Press.
- Buss David M (2000), ***The Evolution of Happiness***, Journal American Psychologist, 15-23.
- Buss David M (2007), ***The Evolution of Human Mating***, University of Texas Austin Acta Psychological Sinica, 39:3, 502-512.
- Buss David M (2009), ***The Great Struggles of Life Darwin and The Emergence of Evolutionary Psychology***, American Psychologists, Vol 64, No 2, 140-148.
- Buss David M (2013), ***Sexual Jealousy***, Psychological Topics, 22.2 155-182.

- Buss David M (2018), *The Evolution of Love in Humans*, University of Texas at Austin, 42-63.
- Buss David M (2024), *Is Evolutionary Psychology a Scientific Revolution?*, Research a Bibliometric Analysis, Vol. 10, 31-49.
- Buss David M, and Craik Kenneth H (1980), *The Frequency Concept of Disposition Dominance and Prototypically Dominant Acts*, Journal of Personality A 8:3, 379-392.
- Buss, David M. (2002), *Sex Marriage and Religion What Adaptive Problems Do Religious Phenomena Solve?* Psychological Inquiry, Vol 13, No. 3, 201-238.
- Buss, David M., *The Handbook of Evolutionary Psychology*, 724-746.
- Plantinga Alvin (2011), *Where the Conflict Really Lies?*, Books Google, 1-26.
- Sanderson Stephen K (2008), *Adaptation, Evolution and Religion*, Religion 38, 141-156.
- Shawaf Laith Al and Others (2016), *Human Emotion: An Evolutionary Psychological Perspective*, Emotion Review, Vol. 8, No. 2, 173-186.
- Stucky Kerstin and Gardner Y (2022), *The Evolution of Religiosity by Kin Selection*, Published in Religion Brain Map, 347-364.

